

КРИТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ФАСИЛІТАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

В статті висвітлюється питання про розробку критеріїв, показників та змістову характеристику рівнів сформованості педагогічної фасилітації студентів – майбутніх учителів. Запропонована критеріальна база дозволяє з'ясувати вихідний рівень сформованості педагогічної фасилітації студентів на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Актуальність дослідження. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властивості, що характеризують сучасні цивілізаційні риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі освіти, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, налаштовують їх на першочерговість розв'язання нагальних проблем сьогодення.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В нашій державі повинні забезпечуватися прискорений, випереджальний та інноваційний розвиток освіти, а також створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя.

Зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Реформування системи освіти в Україні неможливе без проведення нових досліджень у галузі підготовки педагогічних кадрів, оскільки специфіка діяльності вчителя диктує необхідність насичення його підготовки професійними технологіями, що дозволяють останньому оволодіти мистецтвом управління процесом виховання та навчання особистості. Відтак, підготовка студентів – майбутніх учителів до подальшої професійної діяльності неможлива без урахування такого феномену як педагогічна фасилітація, як утворення, що дозволяє кардинально змінити роль та функції сучасного вчителя відповідно сьогоденних вимог суспільства.

Аналіз досліджень, в яких започатковано розгляд даної проблеми. Основні дослідження проблематики фасилітації ведуться в основному з позиції фасилітуючого спілкування у навчальному процесі (Е.Врублевська, О.Димова, І.Жижина, Л.Куликова) [1]. Здебільшого вчені зазначають, що наявність певного рівня сформованості педагогічної фасилітації майбутніх учителів може бути продіагностована за допомогою або спеціально розробленого опитувальника, або за визначеними критеріями та їх показниками щодо складових цього феномену. Але *невирішеними, в нашій країні залишаються питання* про критеріальне забезпечення та діагностувальну базу щодо визначення рівнів сформованості педагогічної фасилітації студентів – майбутніх учителів.

Метою даного дослідження є з'ясування критеріїв, показників та рівнів сформованості педагогічної фасилітації, що дозволяють визначити вихідний рівень її сформованості на початковому етапі експериментального дослідження. Крім того, необхідно з'ясувати які саме діагностувальні методи є адекватними для пропонованого нами критеріального забезпечення експерименту.

Виклад основного матеріалу статті почнемо із твердження, що структурі педагогічної фасилітації нами виокремлено індивідуально-настановчий, когнітивно-діяльнісний та рефлексивно - оцінний компоненти, що дозволяє науково обґрунтувати адекватні критерії рівнів її сформованості.

Для проведення дослідно – експериментальної роботи з формування педагогічної фасилітації, необхідно мати можливість діагностувати стан її сформованості в майбутніх учителів, на початковому та прикінцевому етапі експерименту. Для цього, треба

розробити критерії оцінювання рівнів сформованості педагогічної фасилітації, що адекватні теоретичним засадам дослідження, уявленням про сутність досліджуваного явища та його структуру.

З. Курлянд зазначає, що будь-яка діяльність людини пов'язана з емоціями, тобто має емоційне забарвлення. У залежності від інтересів, потреб особистості діяльність проходить по-різному. Чималу роль відіграє в цьому і те, які емоції викликає та чи інша діяльність: позитивні, негативні, нейтральні. Позитивні емоції, що відчуває вчитель, дозволяють створювати доброзичливі відносини, засновані на повазі особистості учня й на зверненні до його внутрішнього світу в процесі засвоєння знань. Позитивне емоційне ставлення вчителя – фасилітатора до роботи має дуже велике значення, оскільки учні «читають» обличчя педагога, вгадуючи його емоції, настрій, тому створення атмосфери щирості, турботи, психологічно комфортного мікросередовища знижує напругу в класі, налаштовує дитину на вільне висловлення своїх ідей. На першому місці в ставленні педагога до дітей, до учнів, безперечно, емоційні переживання. Якщо людина не відчуває позитивних емоцій при виконанні професійної діяльності, то і результати такої роботи не можуть бути повноцінними, вчитель не зможе благотворно впливати на особистість. Тому, дуже важливою для педагогічної діяльності вчителя-фасилітатора є наявність в нього таких рис як доброзичливість, щирість, товарицькість, оптимізм, людяність, лагідність, привітність, повага до дитини, емоційна чутливість, схильність до емоційної підтримки, здатність до співчуття іншій людині, тактовність. Здатність до емоційної підтримки, емоційного сприйняття людини, емоційне співпереживання забезпечуються емпатійністю та фасилітативністю особистості вчителя.

Через безпосереднє спілкування педагога з учнем здійснюється найголовніше в педагогічній діяльності - вплив особистості на особистість. Сформованість комунікативної компетентності вчителя характеризується органічним поєднанням загальнолюдських та професійних показників ефективного спілкування. Спілкування цілеспрямовано реалізується в рамках рольової професійної позиції, зв'язку з цим, комунікативні здібності, знання та вміння педагога набувають ролі професійно значущих в педагогічній діяльності вчителя-фасилітатора. Серед особистісних передумов до ефективного спілкування, зазвичай, виокремлюють потребу у спілкуванні, товарицькість, емоційність. Для вибору правильної поведінки, доцільної реакції, викладач повинен уміти швидко й правильно фіксувати внутрішній стан учнів, за найменшими зовнішніми проявами, відрізнити справжні причини поведінки від тих, що декларуються, розуміти мотиви навчальної діяльності учнів. Це вимагає наявності перцептивних здібностей, серед яких важливе місце посідає професійна пильність, спостережливість, та сформованості експресивних та мовленнєвих умінь.

Міжособистісне спілкування між вчителем – фасилітатором та учнем, вимагає постійного рефлексивного аналізу педагогом власних дій, доцільності обраних прийомів спілкування, реакції класу на свою поведінку. Своєчасний самоаналіз, саморегуляція, самооцінка педагога полягає у виявленні та усвідомленні майбутніми вчителями власних проблем та недоліків у спілкуванні з оточуючими, та виробленні ним шляхів подолання цих проблем. Педагог повинен уміти прогнозувати перебіг та результати спілкування з учнями, управляти ним в ході уроку, вносити необхідні корективи в свою поведінку зі школярами. Дуже важливими є, також, вміння контролювати свої емоції, усвідомлювати значущість своєї професійної діяльності.

Відповідно з вищезазначеним, *емоційно – мотиваційний критерій представлений такими показниками:* емпатійність, фасилітативність, емоційний інтелект, мотивація на професійно-педагогічну діяльність, педагогічне мислення.

Когнітивно – інтерактивний критерій представлений такими показниками: сформованість знань про специфіку педагогічного спілкування, потреба у спілкуванні, здатність до самоуправління у спілкуванні, перцептивно-інтерактивна компетентність, невербальна компетентність, професійна позиція у спілкуванні.

Регулятивно – вольовий критерій представлений такими показниками: сформованість рефлексивних педагогічних вмінь, адекватна самооцінка, професійна самосвідомість.

Рівні сформованості педагогічної фасилітації майбутніх учителів ми визначали за допомогою такої шкали: ознака виражена дуже сильно – 5 балів; ознака виражена сильно – 4 бали; ознака виражена достатньо – 3 бали; ознака виражена слабо – 2 бали; ознака виражена дуже слабо – 1 бал.

Для визначення рівнів сформованості педагогічної фасилітації майбутніх учителів ми обрали єдину діагностику, що дозволила віднести студентів до того чи іншого рівня, згідно ступеня прояву ознак зазначених критеріїв. Крім того, діагностика повинна була враховувати специфіку педагогічної фасилітації, що полягає в певній «умовності» розподілу показників за саме такими критеріями, оскільки кожен з них може бути віднесений до різних критеріїв. Після аналізу даних за результатами діагностики критеріїв сформованості педагогічної фасилітації студентів – майбутніх учителів, довготривалого спостереження за поведінкою студентів, аналізу творчих, письмових робіт, бесід, опитувань, інтерв'ювання, ми отримали можливість уточнити змістову характеристику рівнів сформованості педагогічної фасилітації, виходячи з її специфіки, адже в аспекті педагогічної фасилітації, значущою є не тільки кількість показників, що виражені яскраво, а їх варіювання та комбінація.

Відтак, ураховуючи складність та різноаспектність педагогічної фасилітації, аналіз експериментальних даних, ми визначили креативно-регулятивний, емоційно-регулятивний та почуттєво-нормативний рівні сформованості педагогічної фасилітації вчителя.

З огляду на вище визначені критерії та показники їх прояву, нами було підібрано комплекс діагностувальних методик, що використовувались в ході дослідно - експериментальної роботи з формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів. Для діагностики емоційно – мотиваційного критерію з його показниками, ми використовували: опитувальник емпатійних тенденцій А.Мехрабіана – Н.Епштейна [2], що дозволив схарактеризувати загальну емпатійну установку студентів; методику для діагностики показника доброзичливого ставлення до оточуючих (за шкалою Кемпбелла) [3]; методику для діагностики рівня «прийняття іншого» (за шкалою Фейя) [3]; методику для діагностики наявності «емоційного інтелекту» студентів (Н.Холл) [3]; методику для самооцінки професійно – педагогічної мотивації студентів [3]; методику для діагностики рівня сформованості педагогічного мислення студентів [2]. Для діагностики когнітивно – інтерактивного критерію з його показниками, ми використовували: методику для діагностики потреби у спілкуванні студентів [2]; опитувальник здатності студентів до самоуправління у спілкуванні [2]; методику для діагностики перцептивно-інтерактивної компетентності студентів (модифікований варіант Н.Фетіскіна) [3]; опитувальник для діагностики рівня перцептивно-невербальної компетентності (Г.Розен) [3]; авторську орієнтовану анкету для визначення професійної позиції у спілкуванні; авторську орієнтовану анкету для визначення рівня сформованості знань студентів про специфіку педагогічного спілкування. Для діагностики регулятивно – вольового критерію з його показниками, ми використовували: методику діагностики самооцінки особистості студентів [3]; методику визначення рівня імпульсивності студентів [2]; методику для діагностики рівня сформованості рефлексивних педагогічних вмінь [2]. Крім цього, ми використовували анкети, опитування, бесіди, аналіз творчих робіт студентів, спостереження за поведінкою, взаємовідносинами студентів, бесіди з викладачами, адміністрацією, тощо.

Відтак, схарактеризовуючи креативно-регулятивний (високий) рівень сформованості педагогічної фасилітації, слід зазначити, що такий рівень характерний для майбутніх учителів, яким притаманна доброзичливість, тактовність, життєрадісність, оптимізм, екстравертованість, винахідливість, кмітливість. Серед рис особистості, цих

студентів характеризує високорозвинена здатність до емпатії, фасиліативність, що виявляється в здатності до співчуття іншим людям, їм притаманна схильність до надання допомоги людині. До оточуючих завжди відносяться з повагою, з інтересом ставляться до почуттів співрозмовника, уважні, допитливі. Таких студентів характеризує висока емоційна проникливість, здатність до точної інтерпретації емоційних проявів іншої людини, інтуїтивний вибір саме тих емоційних проявів (виразні рухи, міміка) що можуть допомогти, заспокоїти, підтримати людину. Вони впевнено контролюють свої емоції, легко змінюють свій настрій, об'єктивно сприймають критику на свою адресу, адекватно та стримано реагують на агресивні прояви співрозмовника. Їм притаманна стійка мотивація на професійно – педагогічну діяльність, вони цілеспрямовано орієнтуються на роботу з дітьми. Такі студенти демонструють сформованість елементів педагогічного мислення, педагогічної інтуїції. Усвідомлюють значущість майбутньої професійної діяльності, необхідність набуття власного стилю спілкування, сформованості професійної позиції. Розуміють необхідність оволодіння вміннями професійно – педагогічної комунікації, визначаючи складність та специфіку саме педагогічного спілкування. Майбутні вчителі соціально сміливі, легко, без втоми спілкуються з оточуючими, доцільно забарвлюють своє мовлення мімікою рук, обличчя, посмішкою, привітні. Адекватно інтерпретують невербальні прояви у спілкуванні співрозмовника, стримані, схильні до уникання конфліктів, не підвладні провокаціям, маніпулятивним проявам. Виявляють зацікавленість специфікою педагогічного спілкування, схильні до аналізу власних дій, цікавляться думкою оточуючих про себе, свої здібності, але здатні самостійно адекватно надати їм оцінку, усвідомлюють необхідність постійного самовдосконалення на професійному шляху.

Схарактеризовуючи емоційно-регулятивний (середній) рівень сформованості педагогічної фасилітації, ми дійшли висновків, що цей рівень притаманний майбутнім вчителям доброзичливим, емоційним, відкритим, веселим, життєрадісним. Їм притаманна здатність до емпатії, фасиліативність, готовність надавати допомогу іншим людям. У спілкуванні з оточуючими уважні, зацікавлені, експресивні, екстравертовані, емоційно вразливі. Такі студенти емоційно реагують на почуття інших людей, але не завжди можуть швидко та правильно інтерпретувати емоційний стан іншої людини, оскільки деякий час повністю підкорені своїм відчуттям - обуренню, гніву, радощі. Інколи недоцільно та недоречно виявляють почуття, заважають співрозмовнику. Іноді їм важко заспокоїтись, опанувати свої емоції, «переключитись», змінити тему розмови. Не завжди можуть контролювати всій настрій, дуже вразливі до критики, емоційно реагують на агресивні прояви. Тим самим ще більше погіршують свій внутрішній стан, підкорюючись негативним переживанням. Таким студентам притаманна мотивація на професійно – педагогічну діяльність, спрямованість на роботу з дітьми. Майбутня професія сприймається ними як така, що надає змогу постійно спілкуватись з дітьми, колегами, ділитись своїми почуттями. Усвідомлюють значущість професійної діяльності вчителя, набуття власного стилю спілкування, професійної позиції. У таких студентів гостро проявляється потреба у спілкуванні з людьми, самотність лякає їх, вони соціально сміливі, легко спілкуються, привітні, дуже емоційні. Інтенсивно, та не завжди адекватно забарвлюють розмову мімікою, жестами, рухами, іноді їм бракує такту. Легко піддаються провокаціям, агресії, імпульсивні, чутливі до образ, піддаються маніпуляціям, легко втягуються в конфлікт, схильні до ризику. Власна емоційність та невірноваженість дещо утруднюють декодування невербальних проявів співрозмовників. Майбутні вчителі цікавляться особливостями педагогічного спілкування, розуміють необхідність аналізу та корекції власних дій, усвідомлюють можливі наслідки своєї нестриманості в подальшій роботі. Оцінюють свої дії переважно під впливом думки оточуючих, що призводить до невідповідності свого стану справжній ситуації. Усвідомлюють необхідність професійного удосконалення.

Стосовно якісної характеристики почуттєво-нормативного (низького) рівня сформованості педагогічної фасилітації майбутніх учителів, слід відмітити, що цей рівень притаманний майбутнім вчителям ввічливим, доброзичливим, спокійним. У спілкуванні з оточуючими уважні, стримані, врівноважені. Під час розмови виявляють зацікавленість до інформації, а не до її носія. Інтровертовані, часто занурюються в себе, відволікаються під час розмови на свої думки. Схильні зосереджуватися на власних діях, думках, почуттях. Тяжіються дуже емоційними проявами співрозмовника, відчувають ніяковість та роздратування від сльоз, дуже гучного сміху, окриків. Такі студенти відповідальні, цілеспрямовані, рішучі. Не відмовляють у допомозі іншим, емоційно стійкі, не звертають уваги на емоційні відтінки та почуття інших людей. Нав'язливі емоції оточуючих викликають в них презирство, різкість, що призводить до образи співрозмовника. Здатні співчувати людям, але тільки після певного обдумування, розмірковування - перевірки «достовірності» проблеми. Такі студенти не схильні до повсякчасної ідентифікації з людьми, намагаються заспокоїти словами, наведенням фактів, прикладами, погрозами та вмовляннями. Єдиним способом допомоги іншому вбачають демонстрацію власного спокою, готовності до рішучих дій. Легко заспокоюються, стримують свої емоції, контролюють свою міміку, жести, рухи тіла. Студенти невразливі до критики, нічого не сприймають «на віру», стійкі до агресивних дій співрозмовника, не втягуються в конфлікти, не втрачають самовладання, не схильні до ризику. Таким студентам притаманна мотивація на професійно – педагогічну діяльність, як на професію, що дозволить постійно вдосконалювати власні знання, та допомагати іншим їх здобувати. Усвідомлюють значущість майбутньої професійної діяльності, але не вважають професійно – педагогічну комунікацію важливою, можливість набуття власного стилю спілкування їх не цікавить. З оточуючими спілкуються сухо, невиразно, висловлюється переважно «по справі», зворотній зв'язок сприймають як успішність передачі інформації. Не вважають за потрібне встановлювати емоційний контакт, тяжіються довгими розмовами, намагаються скоротити бесіду, проявляють емоції тільки в разі незгоди чи обурення, від чого бувають нетактовними. Не піддаються агресії, оскільки намагаються не втрачати рівновагу, стійкі до образ. Майже не вміють декодувати невербальні прояви співрозмовника, або не звертають на них уваги. Не цікавляться особливостями педагогічного спілкування, не вважають перепорою до педагогічної діяльності відсутність перцептивних та експресивних вмінь. Схильні до постійного аналізу власних дій, думка оточуючих сприймається такою людиною як підтвердження власної, але рішення приймають на підставі тільки власних думок, що призводить до неадекватної самооцінки. Розуміють необхідність професійного вдосконалення, прагнуть до самореалізації.

Згідно вищесказаного, вихідний рівень сформованості педагогічної фасилітації студентів – майбутніх учителів на початковому етапі експерименту набуває такого вигляду (Таблиця 1).

Таблиця 1

Сформованість педагогічної фасилітації студентів на констатувальному етапі експерименту (%)

Рівні	Креативно-регулятивний рівень	Емоційно-регулятивний рівень	Почуттєво-нормативний рівень
Студенти			
ЕГ (n=122)	2	11,2	86,8
КГ (n=130)	4,2	16	79,8

Відтак, сформованість педагогічної фасилітації студентів – майбутніх учителів за емоційно-мотиваційним, когнітивно-інтерактивним та регулятивно-вольовим критерієм на початковому етапі експерименту в ЕГ: на креативно-регулятивному рівні – 2 %, на емоційно-регулятивному рівні – 11,2 %, на почуттєво-нормативному рівні – 86,8 %

опитаних студентів; у КГ: на креативно-регулятивному рівні – 4,2 %, на емоційно-регулятивному рівні – 16 %, на почуттєво-нормативному рівні – 79,8 % всіх опитаних студентів.

Висновки з даного дослідження полягають у тому, що проведені на констатувальному етапі експериментальної роботи з формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів діагностувальні зрізи засвідчили, що вихідний рівень сформованості педагогічної фасилітації студентів є переважно нижчий за середній. Отримані результати та їх аналіз уможливають подальшу експериментальну роботу з формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів.

Література:

1.Галіцан О.А. Місце та роль педагогічної фасилітації в професійній діяльності сучасного вчителя: збірник наукових праць / О.А.Галіцан // Науковий вісник Південно-українського державного педагогічного університету ім.К.Д.Ушинського / головний редактор А.М. Богущ. – Одеса, 2008. – Вип. 10-11. – С. 100-103.

2.Методика діагностики і формування професійної усталеності майбутніх учителів: Учебний посібник / Укладачі: І.М. Богданова, Н.І. Дідусь, З.Н. Курлянд та ін.; Одеса:ОГПІ,1993. – 242с.

3.Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп: Учебное пособие / Н.П. Фетискин, В.В.Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Издательство Института Психотерапии, 2005. – 490с.

Статья освещает проблему определения критериев, показателей и уровней сформированности педагогической фасилитации студентов. Предложенное критериальное обеспечение позволяет определить исходный уровень сформированности педагогической фасилитации будущих учителей на констатирующем этапе эксперимента.

The article considers the question of defining development of criteria, indexes and levels of form of pedagogical facilitation of students – future teachers. The offered criterial basis allows defining the initial levels of formation of pedagogical facilitation at the establishing stage of experiment.